

The Effects of Working Memory Training on Mathematics Performance and Working Memory Capacity in Students With Dyscalculia

Tikdari A¹, *Soltani A², Razavi VS³, Manzari Tavakoli H⁴

Author Address

1. Ph.D. of Educational Psychology, Islamic Azad University, Kerman Branch, Kerman, Iran;
2. Ph.D. in Educational Psychology, Assistant Professor, Department of Psychology, Islamic Azad University, Kerman Branch, Kerman, Iran;
3. Ph.D. in Consultation, Assistant Professor, Department of Psychology, Islamic Azad University, Kerman Branch, Kerman, Iran;
4. Ph.D. in Educational Sciences, Assistant Professor, Department of Psychology, Islamic Azad University, Kerman Branch, Kerman, Iran.

*Corresponding author's email: Amanallahsoltani@iauk.ac.ir

Received: 2018 December 16 ; Accepted: 2019 February 6

Abstract

Background & Objectives: The researchers' attention has recently been focused on students with challenges in learning different lessons; such complications significantly impact their educational process. The mathematical learning disorder, based on the criteria of the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition, is called dyscalculia, a specific learning disorder. Several factors have been implicated in the etiology of motility disorder; however, this research highlighted the role of working memory and its deficits in the emergence of learning disabilities, and in particular, math difficulties. Research has also suggested that the weakness or strength of working memory provides an intolerable impact on learning. Therefore, the present study aimed to investigate the effects of working memory enhancement on improving math performance. We also aimed at enhancing working memory capacity among students with specific learning problems of mathematical type.

Methods: This was a quasi-experimental study with a pretest-posttest and a control group design. The statistical population of the present study comprised the students of the third, fourth, and fifth grades with specific learning problems in Kerman City, Iran, in the academic year of 2018–2019. In total, 30 students with mathematical disabilities were selected using a convenience sampling method and randomly assigned to the experimental and control groups. To collect the necessary data, Raven's Progressive (Raven, 1956), Mathematical Standard Checklist (Tabrizi, 2010), and Working Memory Test Software (Khodadadi & Amani, 2014) were used. The experimental group members individually received a working memory enhancement program in 25 sessions of 45 minutes. However, the control group received no training. To analyze the obtained data, Analysis of Covariance (ANCOVA) was used at $p < 0.05$.

Results: The ANCOVA results indicated a significant difference in the visual working memory scores ($p < 0.001$), auditory working memory scores ($p < 0.001$), and math performance ($p < 0.001$) between the experimental and control groups after receiving the intervention and working memory enhancement.

Conclusion: Based on the present study findings, working memory training can be used as an effective measure in mathematical progression and improving the memory performance of students with math disorders. Additionally, working memory enhancement software can be used as an effective educational tool for students with different learning disabilities.

Keywords: Working memory, Math learning problems, Working memory enhancement program.

بررسی اثربخشی تقویت حافظه کاری بر بهبود عملکرد ریاضی و ارتقای ظرفیت حافظه کاری دانش‌آموزان دارای مشکلات یادگیری خاص از نوع ریاضی

آفریده تیکدری^۱، *امان‌الله سلطانی^۲، ویداسادات رضوی^۳، حمدالله منظری توکلی^۴

توضیحات نویسندگان

۱. دکترای روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران؛
۲. دکترای روان‌شناسی تربیتی، استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران؛
۳. دکترای مشاوره، استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران؛
۴. دکترای علوم تربیتی، استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران.

*رایانامه نویسنده مسئول: Amanallahsoltani@iauk.ac.ir

تاریخ دریافت: ۲۵ آذر ۱۳۹۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۷ بهمن ۱۳۹۷

چکیده

زمینه و هدف: در سال‌های اخیر پژوهشگران بر دانش‌آموزانی متمرکز شده‌اند که دارای چالش‌هایی در یادگیری دروس هستند و این بر روند تحصیل آن‌ها تأثیر چشمگیری دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی تقویت حافظه کاری بر بهبود عملکرد ریاضی و ارتقای ظرفیت حافظه کاری دانش‌آموزان دارای مشکلات یادگیری خاص از نوع ریاضی انجام شد.

روش بررسی: این پژوهش نیمه‌آزمایشی با استفاده از طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه بود. جامعه آماری را دانش‌آموزان پایه‌های سوم، چهارم و پنجم ابتدایی دارای مشکلات یادگیری خاص از نوع ریاضی در شهرستان کرمان در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ تشکیل دادند. از این میان ۳۰ دانش‌آموز با اختلال ریاضی به شیوه نمونه‌گیری دردسترس انتخاب شدند و به روش تصادفی در گروه‌های آزمایشی و گواه قرار گرفتند. برای جمع‌آوری داده‌ها، آزمون‌های ماتریس‌های پیش‌رونده ریون (ریون، ۱۹۵۶)، چک‌لیست ریاضی (تبریزی، ۱۳۸۹) و آزمون رایانه‌ای حافظه کاری (خداداد و امانی، ۱۳۹۳) به‌کار رفت. آزمودنی‌های گروه آزمایش برنامه تقویتی حافظه کاری را در ۲۵ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای دریافت کردند. برای تحلیل نتایج از آزمون تحلیل کوواریانس در سطح معناداری ۰/۰۵ استفاده شد.

یافته‌ها: نتایج تحلیل کوواریانس نشان داد که تفاوت معناداری بین نمرات حافظه کاری دیداری ($p < 0/001$)، حافظه کاری شنیداری ($p < 0/001$) و عملکرد ریاضی ($p < 0/001$) گروه‌های آزمایش و گواه پس از اعمال مداخله وجود دارد.

نتیجه‌گیری: براساس یافته‌های این پژوهش، آموزش حافظه کاری می‌تواند به‌عنوان روشی مؤثر در پیشرفت ریاضی و بهبود عملکرد حافظه کاری دانش‌آموزان با اختلال ریاضی استفاده شود.

کلیدواژه‌ها: حافظه کاری، مشکلات یادگیری خاص از نوع ریاضی، برنامه تقویتی حافظه کاری.

در سال‌های اخیر توجه پژوهشگران بر دانش‌آموزانی متمرکز شده است که چالش‌هایی در یادگیری دروس مختلف دارند. انجمن روان‌پزشکی آمریکا مفهوم دقیق اختلال‌های یادگیری^۱ را شامل اختلال‌های یادگیری و شناختی می‌داند که در فرد درونی‌اند و به این مفهوم خاص است که هریک به‌طور معناداری بر دامنه‌ای نسبتاً ویژه از درس‌ها و عملکردها تأثیر می‌گذارد. این اختلال ممکن است به‌شکل ترکیبی با سایر وضعیت‌ها همراه باشد؛ اما در درجه اول به‌سبب مشکلات دیگر از قبیل عقب‌ماندگی ذهنی، اختلال رفتاری، محرومیت از موقعیت یادگیری و نارسایی‌های حسی خاصی نیست. این دسته از اختلالات به سه گروه خواندن و نوشتن و ریاضیات تقسیم می‌شود (۱). با توجه به این موضوع که نارساخوانی از لحاظ شیوع سهم بیشتری را به‌خود اختصاص داده است و البته طبق آموزش سنتی بیشتر به سوادآموزی از منظر یادگیری خواندن و نوشتن توجه شده است، در سبب‌شناسی، آموزش و بهبود مشکلات یادگیری خاص از نوع ریاضی هنوز جای تحقیق زیادی وجود دارد.

براساس تغییرات جدید در ویرایش پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی^۲، اختلال یادگیری ریاضی^۳ که از آن با عنوان اختلال یادگیری خاص با نام دیسکالکولیا یاد شده است، حاوی مشخصه‌های نقص در درک اعداد، حفظ کردن قواعد حساب، دقت یا روان بودن محاسبات و صحت استدلال ریاضی، با شدت خفیف و متوسط و شدید است (۱). در واقع، این‌طور تخمین زده شده است که ۵ تا ۸ درصد کودکان در سنین مدرسه با مشکلی به‌نام اختلال در محاسبات و ریاضی شناخته می‌شوند (۲). درخصوص سبب‌شناسی اختلال ریاضی عوامل متعددی برشمرده شده است؛ اما آنچه تاکنون در تحقیقات پررنگ‌تر بوده است، نقش حافظه کاری و ضعف آن در پیدایش اختلالات یادگیری و خصوصاً اختلال در ریاضیات است. حافظه کاری را می‌توان سیستمی برای ذخیره‌سازی موقت و دستکاری اطلاعات در خلال حواس‌پرتی یا پردازش هم‌زمان اطلاعات تعریف کرد که برای فرایندهای شناختی پیچیده همچون خواندن و حل مسئله ضروری است (۳). این‌طور به‌نظر می‌رسد که دانش‌آموزان دارای نقص در حوزه‌های مختلف حافظه کاری به‌مراتب در عملکردهای متفاوت یادگیری ضعیف‌تر عمل می‌کنند.

وندراسلوویز و همکاران در پژوهشی به مقایسه کارکردهای حافظه کاری بازداری پاسخ و پیگیری هدف در سه گروه دانش‌آموز نارساخوان و با اختلال ریاضیات و عادی پرداختند. نتایج نشان داد که گروه با اختلال در ریاضیات بیشترین ضعف را در این حوزه در مقایسه با گروه‌های با اختلال خواندن و عادی داشتند (۴). محققانی همچون داهلین (۵) و ویت (۶) تحقیق‌های دیگری در زمینه ارتباط بین حافظه کاری و مشکلات یادگیری انجام داده‌اند که اهمیت حافظه کاری را بیان می‌کنند؛ همچنین در پژوهشی که هونر و نوتل انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که آموزش حافظه کاری بر عملکرد ریاضی و عددی دانش‌آموزان

تأثیر مثبتی دارد (۷).

چنان‌که پژوهش‌ها نیز نشان داده‌اند، ضعف یا قدرت در حافظه کاری بر یادگیری تأثیر انکارناپذیری دارد. با توجه به موضوع مذکور، در این خصوص کارهایی برای بهبود و ارتقای حافظه کاری انجام شده است. برخی از پژوهش‌های جدید در گروه‌های سنی و کودکان با اختلالات مختلف و نیز افراد بهنجار نشان می‌دهد که می‌توان ظرفیت حافظه کاری را از طریق آموزش و مداخله مستقیم افزایش داد (۸، ۹). همچنین در ایران فهیمی و همکاران اثربخشی نرم‌افزار تقویت حافظه کاری را بر بهبود حافظه کاری دانش‌آموزان پایه‌های سوم، چهارم و پنجم ابتدایی آزمایش کردند که نتایج نشان داد در اثر این اثربخشی حافظه کاری گروه آزمایش بیشتر شد (۱۰).

باتوجه به مطالعات صورت‌گرفته در حوزه حافظه کاری و ارتباط تنگاتنگ آن با مشکلات یادگیری ویژه، اهمیت انجام تحقیق در این زمینه به‌خوبی روشن می‌شود و انجام چنین مداخلاتی می‌تواند زمینه پیشرفت تحصیلی این دانش‌آموزان را فراهم کند؛ بنابراین پژوهش حاضر با هدف تعیین اثربخشی تقویت حافظه کاری بر بهبود عملکرد ریاضیات و ارتقای ظرفیت حافظه کاری دانش‌آموزان دارای مشکلات یادگیری خاص از نوع ریاضی طراحی شد.

۲ روش بررسی

روش پژوهش حاضر از نوع آزمایشی و طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه بود. جامعه آماری را تمامی دانش‌آموزان پسر و دختر دارای اختلال یادگیری ریاضیات پایه‌های سوم و چهارم و پنجم ابتدایی شهر کرمان در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ تشکیل دادند. نمونه پژوهش شامل سی نفر از دانش‌آموزان دارای مشکلات یادگیری خاص از نوع ریاضی از جامعه مذکور بود که از طریق روش نمونه‌گیری دردسترس انتخاب شدند و به‌صورت همتا در دو گروه آزمایش و گواه (هر گروه پانزده نفر) قرار گرفتند. معیارهای ورود آزمودنی‌ها به پژوهش عبارت بود از: داشتن سن ۹ تا ۱۲ سال؛ نداشتن معلولیت اضافی مثل ناتوانی جسمی-حرکتی یا نارسایی توجه/فزون‌کنشی و مصرف نکردن دارو؛ دارا بودن هوش‌بهر متوسط در آزمون ماتریس‌های پیش‌رونده ریون (۱۱)؛ کسب نمره کمتر از ۵۰ درصد از مفاد چک‌لیست ریاضی تبریزی (۱۲) به‌عنوان دانش‌آموز دارای اختلال یادگیری خاص از نوع ریاضی؛ یعنی آن دسته از دانش‌آموزانی که به نیمی از سؤالات چک‌لیست حاضر پاسخ خیر دادند، دانش‌آموز دارای اختلال یادگیری از نوع ریاضی تشخیص داده شدند. معیارهای خروج آزمودنی‌ها از پژوهش عبارت بود از: داشتن هوش پایین‌تر از سطح متوسط (۹۰ و کمتر)؛ داشتن اختلالات بینایی و شنوایی و یا دیگر اختلالات همراه؛ غیبت بیش از دو جلسه در جلسات آموزشی. ابزارهای زیر در این پژوهش به‌کار رفت. - ماتریس‌های پیش‌رونده ریون: به‌منظور سنجش هوش دانش‌آموزان آزمون هوش ریون به‌کار رفت. این آزمون را ریون^۴ در سال ۱۹۳۸ ساخت و در سال ۱۹۵۶ تجدیدنظر شد (۱۱). آزمون ریون بزرگسالان (۹ سال به بالا) ۶۰ تصویر دارد که دارای قسمت گمشده‌ای

4. Dyscalculia

5. Raven

1. Learning disabilities

2. Diagnostic And Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)

3. Mathematic disorder

است و آزمودنی باید این بخش را از بین شش بخش پاسخ تشخیص دهد. بعد از سه پاسخ نادرست متوالی، آزمونگر آزمون را متوقف می‌کند و بهره هوشی آزمودنی را براساس نمره خام او و نیز سن برآورد می‌کند (۱۳). در پژوهش ریون ضرایب پایایی بازآزمایی و ضرایب روایی همگرای آزمون ریون در گروه‌های مختلف سنی (۷ تا ۱۱ سال) بین ۰/۷۰ تا ۰/۹۰ به دست آمد (۱۱). در ایران رجبی ضریب پایایی بازآزمایی این آزمون را ۰/۶۲ گزارش کرد. آزمون به صورت انفرادی برای هر شخص اجرا شد و بهره هوشی ۹۰ و بیشتر به عنوان افراد دارای هوشبهر متوسط و بیشتر انتخاب شدند (۱۴).

چکلیست اختلال ریاضی: این چکلیست توسط تبریزی در سال ۱۳۸۹ ساخته شد (۱۲) که شامل تعداد آیت‌های مختلف برای پایه‌های اول تا پنجم ابتدایی می‌شود: پایه سوم ۵۷ آیت، پایه چهارم ۳۹ آیت و پایه پنجم ۳۲ آیت که از لحاظ محتوایی مربوط به کتاب‌های ریاضی سوم و چهارم و پنجم است. چکلیست باید توسط آموزگار دانش‌آموز تکمیل شود؛ به گونه‌ای که معلم هر یک از مفاد این چکلیست را مطالعه می‌کند و دانش‌آموز را ارزیابی می‌کند. آموزگار گزینه‌هایی را که دانش‌آموز در آن‌ها توانا است، با پاسخ بلی و مطالبی را که نیاز به آموزش بیشتر و بازپرووری دارد، با پاسخ خیر جواب می‌دهد. سپس دانش‌آموزانی که کمتر از ۵۰ درصد مفاد این چکلیست را کسب می‌کنند، دانش‌آموز دارای مشکلات یادگیری خاص از نوع ریاضی تشخیص داده می‌شوند؛ یعنی آن دسته از دانش‌آموزانی که به نیمی از سؤالات این چکلیست پاسخ خیر می‌دهند، به عنوان دانش‌آموز دارای اختلال یادگیری از نوع ریاضی تعیین می‌شوند (۱۲). ضریب اعتبار این آزمون به روش آزمون موازی ۰/۹۶ به دست آمد (۱۲).

آزمون حافظه کاری: این آزمون از روش‌های بسیار معمول برای ارزیابی حافظه کاری سنجش فراخنای ظرفیت ارقام است. در این پژوهش از نسخه رایانه‌ای که براساس آزمون حافظه کاری و کسلر توسط خدادای و امانی در سال ۱۳۹۳ طراحی شد (۱۵)، استفاده شد. آزمون حافظه کاری از دو قسمت تشکیل شده است: فراخنای ارقام روبه‌جلو و فراخنای ارقام معکوس. در ارقام روبه‌جلو یک‌سری اعداد ارائه می‌شود و آزمودنی باید به همان ترتیب بیان شده اعداد را تکرار کند. در بخش ارقام معکوس یک‌سری اعداد ارائه می‌شود و لازم است آزمودنی اعداد را برعکس ترتیب داده شده تکرار کند. نمره‌گذاری به شرح ذیل است: به هر سؤال نمره دو، یک یا صفر تعلق می‌گیرد. نمره دو برای زمانی است که آزمودنی در هر دو کوشش موفق باشد. نمره یک در هنگامی داده می‌شود که آزمودنی فقط در یکی از کوشش‌ها موفق است. نمره صفر هنگامی داده می‌شود که آزمودنی در هر دو کوشش ناموفق باشد. باتوجه به اینکه جمعاً هفت گروه زنجیره اعداد وجود دارد، حداکثر نمره در بخش معکوس و روبه‌جلو ارقام، چهارده است. هرگاه آزمودنی در هر دو کوشش مربوط به رشته اعداد معینی ناموفق باشد، آزمون متوقف می‌شود (۱۵).

برنامه آموزش حافظه کاری: به منظور آموزش حافظه کاری یکی از ابزارهای جامع و کاربردی با عنوان «روبومو»^۱ را کلینبرگ و همکاران در سال ۱۹۹۱ طراحی کردند که برنامه‌ای رایانه‌ای است و آموزش آن

روزانه ۳۰ تا ۴۰ دقیقه زمان می‌برد (۱۶). حمزه‌لو و همکاران روایی این برنامه آموزشی را نیز تأیید کردند (۱۷). به دلیل مطابقت‌نداشتن این نرم‌افزار با زبان فارسی و هزینه زیاد تهیه آن برای خانواده‌های ایرانی، مشهدی با همکاری مؤسسه تحقیقات علوم رفتاری شناختی سینا^۲ با الگوبرداری از نرم‌افزار «روبومو» نسخه فارسی آن را با عنوان «برنامه آموزش حافظه کاری» شامل آموزش حافظه شنیداری و حافظه دیداری و تثبیت طراحی کرد. مراحل پیشرفت در مرحله نخست از یک گزینه شروع می‌شود و در مراحل بعدی به تدریج به نه تا می‌رسد؛ به این صورت که در هر مرحله اشکال و اعداد یا حروفی در صفحه نمایشگر ظاهر می‌شوند یا به طور صوتی پخش می‌شوند و آزمودنی باید جواب درست را با حرکت دادن موشواره روی صفحه نمایشگر انتخاب کند. آموزش‌ها به دو شکل روبه‌جلو و معکوس ارائه می‌شود؛ به این صورت که آزمودنی در قسمت روبه‌جلو باید مطالب را به همان ترتیب که شنیده یا دیده است مشخص کند؛ ولی در قسمت معکوس از آخر به اول مشخص کند. در مرحله تثبیت نیز دانش‌آموز باید مکان اشیای نشان داده شده را بگوید. پس از موفقیت در هر مرحله، آزمودنی به مرحله بعد منتقل می‌شود که در آن گزینه‌های بیشتری به او ارائه می‌شود و به عبارت دیگر تکالیف دشوارتر می‌شود. نمره آزمودنی در هر مرحله در کامپیوتر ذخیره می‌شود (۱۸).

برای اجرای پژوهش حاضر، نخست آزمودنی‌هایی گزینش شدند که طبق ملاک‌های مذکور شرایط ورود به پژوهش را داشتند. پس از دریافت رضایت‌نامه کتبی از پدر و مادر و مربیان آزمودنی‌ها، در نخستین جلسه‌ای که به طور جداگانه با هر مادر برگزار شد، توضیحاتی درباره اختلال و نیز محتوای برنامه ارائه شد و موافقت آنان به منظور شرکت در این پژوهش کسب شد. سپس به عنوان پیش‌آزمون چکلیست ریاضیات تبریزی (۱۲) توسط معلم هر آزمودنی تکمیل شد و همچنین آزمون رایانه‌ای حافظه کاری (۱۵) از آزمودنی‌ها گرفته شد. سپس آزمودنی‌ها به طور تصادفی در دو گروه آزمایشی و گواه قرار گرفتند. آزمودنی‌های گروه آزمایشی برنامه آموزشی را توسط محقق اول پژوهش حاضر، طی ۲۵ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای و هر هفته سه جلسه به صورت انفرادی دریافت کردند. لازم به ذکر است که اجرای برنامه آموزشی از آذر ۱۳۹۶ رده‌های ۱۳۹۷ به طول انجامید و در این بازه زمانی آزمودنی‌های گروه گواه هیچ‌گونه آموزشی دریافت نکردند. بعد از اتمام جلسات آموزشی، برای پس‌آزمون مجدداً چکلیست اختلال ریاضیات توسط معلم هر آزمودنی تکمیل شد و همچنین آزمون رایانه‌ای حافظه کاری از آزمودنی‌ها گرفته شد و نتایج آن به منظور بررسی اثربخشی برنامه آموزشی به کار رفت. برای مداخله از نرم‌افزار آموزش حافظه کاری مؤسسه تحقیقاتی علوم رفتاری شناختی سینا استفاده شد. این نرم‌افزار در سال ۱۳۸۹ زیر نظر استادان روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد و براساس نظریه‌های موجود با الگوبرداری از نرم‌افزار «روبومو» (۱۸) و منطبق‌سازی آن با فرهنگ ایرانی تهیه شده است (۱۹).

خلاصه جلسات آموزش و تقویت حافظه کاری به وسیله نرم‌افزار تقویت حافظه کاری در جدول ۱ ارائه شده است.

2. www.sinapsycho.com

1. RoboMemo

جلسات	محتوا
اول	معارفه و ایجاد ارتباط و همدلی با آزمودنی و توضیح درباره نرم افزار و کار با کامپیوتر و گرفتن پیش آزمون ها صورت گرفت.
دوم	حروف و اعداد و اشکال به شکل سه تایی به آزمودنی نشان داده شد. سپس او باید آن ها را تکرار می کرد.
سوم	حروف و اعداد و اشکال به صورت سه تایی برای آزمودنی خوانده شد. سپس او باید آن ها را تکرار می کرد.
چهارم	حروف و اعداد و اشکال به حالت سه تایی در مکان های مختلف نشان داده شد. سپس او باید مکان یکی از آن ها را تکرار می کرد.
پنجم	حروف و اعداد و اشکال به صورت سه تایی در مکان های مختلف خوانده شد. سپس او باید مکان یکی از آن ها را تکرار می کرد.
ششم	حروف و اعداد به شکل سه تایی به آزمودنی نشان داده شد. سپس او باید آن ها را تکرار می کرد.
هفتم	حروف و اعداد به صورت سه تایی برای آزمودنی خوانده شد. سپس او باید آن ها را تکرار می کرد.
هشتم	مکان حروف و اعداد و اشکال به حالت سه تایی خوانده شد. سپس او باید مکان یکی از آن ها را تکرار می کرد.
نهم	حروف و اعداد و اشکال به صورت چهار تایی به آزمودنی نشان داده شد. سپس او باید آن ها را تکرار می کرد.
دهم	حروف و اعداد و اشکال به شکل چهار تایی برای آزمودنی خوانده شد. سپس او باید آن ها را تکرار می کرد.
یازدهم	حروف و اعداد و اشکال به صورت چهار تایی نشان داده شد. سپس او باید مکان یکی از آن ها را تکرار می کرد.
دوازدهم	اعداد و اشکال به حالت سه تایی به آزمودنی نشان داده شد. سپس او باید آن ها را به صورت معکوس تکرار می کرد.
سیزدهم	اعداد و اشکال به صورت سه تایی برای آزمودنی خوانده شد. سپس او باید آن ها را تکرار می کرد.
چهاردهم	مکان حروف و اعداد و اشکال به طور چهار تایی خوانده شد. سپس او باید مکان یکی از آن ها را تکرار می کرد.
پانزدهم	مکان حروف و اعداد و اشکال به صورت چهار تایی نشان داده شد. سپس او باید مکان یکی از آن ها را تکرار می کرد.
شانزدهم	حروف و اعداد و اشکال به شکل پنج تایی به آزمودنی نشان داده شد. سپس او باید آن ها را تکرار کند.
هفدهم	حروف و اعداد و اشکال به صورت پنج تایی برای آزمودنی خوانده شد. سپس او باید آن ها را تکرار می کرد.
هجدهم	مکان حروف و اعداد و اشکال به طور چهار تایی خوانده شد. سپس او باید مکان یکی از آن ها را تکرار می کرد.
نوزدهم	اعداد و اشکال به صورت چهار تایی برای آزمودنی خوانده شد. سپس او باید آن ها را به طور معکوس تکرار می کرد.
بیستم	اعداد و حروف به صورت چهار تایی برای آزمودنی خوانده شد. سپس او باید آن ها را به شکل معکوس تکرار می کرد.
بیست و یکم	مکان حروف و اعداد و اشکال به صورت چهار تایی نشان داده شد. سپس او باید مکان یکی از آن ها را تکرار می کرد.
بیست و دوم	حروف و اعداد و اشکال به طور شش تایی برای آزمودنی خوانده شد. سپس او باید آن ها را تکرار می کرد.
بیست و سوم	اعداد و اشکال به صورت پنج تایی به آزمودنی نشان داده شد. سپس او باید آن ها را به شکل معکوس تکرار می کرد.
بیست و چهارم	اعداد و حروف به صورت پنج تایی به آزمودنی نشان داده شد. سپس او باید آن ها را به طور معکوس تکرار می کرد.
بیست و پنجم	تشکر از آزمودنی ها و گرفتن پس آزمون ها انجام شد.

برای تجزیه و تحلیل داده ها از آمار توصیفی (میانگین و انحراف معیار) و از آمار استنباطی (تحلیل کوواریانس) در سطح معناداری ۰/۰۵ در نرم افزار آماری SPSS نسخه ۲۳ استفاده شد.

۳ یافته ها

اطلاعات توصیفی مربوط به نمرات پیش آزمون و پس آزمون به همراه نتایج تحلیل کوواریانس در جدول ۲ آمده است. لازم به ذکر است قبل از انجام تحلیل کوواریانس پیش فرض های تحلیل کوواریانس شامل

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار و نتایج تحلیل کوواریانس متغیرهای آزمون ریاضی و حافظه کاری در گروه های آزمایش و گواه

متغیر	مرحله	آزمایش (n=۱۵)		گواه (n=۱۵)		F	مقدار احتمال	مجذور اتا
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار			
آزمون ریاضی	قبل از مداخله	۱۶/۶۰	۲/۵۰	۱۳/۸۷	۱/۱۳	۳۵/۸۰۸	<۰/۰۰۱	۰/۵۳۳
	بعد از مداخله	۲۱/۵۳	۳/۲۳	۱۴/۰۰	۱/۹۶			
حافظه کاری شنیداری	قبل از مداخله	۹/۲۰	۱/۷۸	۱۱/۲۷	۱/۱۶	۵۹/۳۵۰	<۰/۰۰۱	۰/۶۸۷
	بعد از مداخله	۱۳/۴۰	۲/۲۳	۱۱/۴۷	۱/۷۷			
حافظه کاری دیداری	قبل از مداخله	۸/۲۷	۱/۵۳	۱۱/۱۳	۱/۲۵	۱۲۷/۶۷۵	<۰/۰۰۱	۰/۸۲۵
	بعد از مداخله	۱۳/۰۰	۱/۶۵	۱۰/۶۷	۱/۲۴			

جدول ۲ نشان دهنده شاخص های توصیفی میانگین و انحراف معیار و نتایج نشان می دهد که بین نمرات پیش آزمون در گروه های گواه و آزمایش و نمرات پس آزمون گروه گواه تفاوت چندانی وجود ندارد،

اما در بین نمرات پس‌آزمون در گروه آزمایش تفاوت محسوس است. نتایج تحلیل کوواریانس نشان داد در متغیر آزمون ریاضی نتایج معنادار است ($p < 0/001$)؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که پس از حذف اثر پیش‌آزمون تفاوت آشکاری در آزمون ریاضی بین گروه آزمایش و گروه گواه در پس‌آزمون وجود دارد. در متغیر حافظه‌کاری شنیداری نتایج معنادار است ($p < 0/001$) که نتیجه گرفته می‌شود پس از حذف اثر پیش‌آزمون تفاوت آشکاری در حافظه‌کاری شنیداری بین گروه آزمایش و گروه گواه در پس‌آزمون وجود دارد. همچنین در متغیر حافظه‌کاری دیداری نتایج معنادار است ($p < 0/001$) که نتیجه گرفته می‌شود پس از حذف اثر پیش‌آزمون تفاوت آشکاری در حافظه‌کاری دیداری بین گروه آزمایش و گروه گواه در پس‌آزمون وجود دارد. میزان تأثیر در متغیر آزمون ریاضی $0/53$ ، در متغیر حافظه‌کاری شنیداری $0/68$ و در متغیر حافظه‌کاری دیداری $0/82$ بود.

۴ بحث

این پژوهش با هدف بررسی اثربخشی تقویت حافظه‌کاری بر بهبود عملکرد ریاضی و همچنین ارتقای ظرفیت حافظه‌کاری دانش‌آموزان با اختلال ریاضی انجام گرفت. نتایج تحلیل کوواریانس مشخص کرد که با در نظر گرفتن نمرات پیش‌آزمون ریاضی و حافظه‌کاری به‌عنوان متغیر همپراش، مداخلات آموزش حافظه‌کاری بر بهبود عملکرد تحصیلی ریاضی و حافظه‌کاری دانش‌آموزان با اختلال ریاضیات مؤثر است. نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های تحقیقات داهلین (۵) و ویت (۶) همسوست.

در زمینه ارتقا و بهبود حافظه‌کاری، مداخلات مختلف عمدتاً در زمینه‌های عصب‌شناختی، روان‌شناسی شناختی، روان‌شناسی آموزشی و آموزش‌های ویژه در مدارس انجام شده است. مطالعات نشان دادند که روش‌های آموزش کامپیوتری حافظه‌کاری، ظرفیت این حافظه را افزایش می‌دهد و سبب تغییرات در فعالیت مغز می‌شود (۱۰). در پژوهش حاضر نیز همسو با یافته‌های پژوهش‌های مذکور بعد از مداخله در حافظه‌کاری بهبود ظرفیت این حافظه مشاهده شد؛ اما در گروه گواه که مداخله‌ای دریافت نکرد، پیشرفت معناداری حاصل نشد.

توجه به آموزش حافظه‌کاری به‌عنوان مهارت اساسی و زیربنایی یادگیری می‌تواند رویکردی مؤثر برای پیشرفت راهبردهای مختلف به‌منظور بهبود و ارتقای حافظه‌کاری و استفاده از آن‌ها در درمان اختلال یادگیری ریاضی باشد و از این طریق می‌تواند باعث بهبود عملکرد تحصیلی به‌طور کلی شود. در پژوهشی که هولمز و همکاران انجام دادند، کودکان دارای مشکلات یادگیری خاص از نوع ریاضی در یک دوره آموزش حافظه‌کاری شرکت کردند. بعد از پایان دوره آموزشی عملکرد این کودکان در حافظه‌کاری افزایش یافت و علاوه بر آن مشکلات آن‌ها در ریاضیات تا حد زیادی کاهش یافت (۲۰).

باتوجه به نتایج پژوهش حاضر و مطالعات دیگری که در سطور قبل به آن‌ها اشاره شد، می‌توان نتیجه گرفت که آموزش‌های مختلف درجهت بهبود و پیشرفت حافظه‌کاری، مشکلات دانش‌آموزان با اختلال یادگیری را در حد چشمگیری کاهش می‌دهد (۷). در تبیین یافته‌های مذکور می‌توان چنین گفت که مداخلات حافظه‌کاری و آموزش‌های منظم، حافظه‌کاری را بهبود می‌بخشد. در واقع با آموزش حافظه‌کاری

مناطق در مغز تحریک می‌شود که مرتبط با این حافظه است. همان‌طور که می‌دانیم، فعالیت‌های ریاضی می‌توانند جزو بخشی از فعالیت‌های شناختی و فراشناختی قرار گیرند؛ بنابراین تمرین و آموزش حافظه‌کاری و پیشبرد آن قادر است راهگشا و تسهیلگر فعالیت‌های شناختی مختلف باشد و از این طریق به بهبود مشکلات یادگیری خصوصاً در زمینه ریاضیات بپردازد. یکی از نتایج جالب این پژوهش، استفاده از رایانه برای تقویت حافظه‌کاری بود که راه‌حلی کوتاه‌تر و مؤثرتر برای درمان اختلالات یادگیری است و دانش‌آموزان نیز از آن لذت می‌برند؛ بنابراین نرم‌افزار تقویت حافظه‌کاری می‌تواند وسیله کمک‌آموزشی مؤثری برای دانش‌آموزان مختلف از جمله دانش‌آموزان دارای اختلالات یادگیری باشد. براساس یافته‌های این پژوهش و تحقیقات مرتبط دیگر پیشنهاد می‌شود در دوره‌های ضمن‌خدمت معلمان مدارس ابتدایی مباحثی درباره حافظه‌کاری و اثرگذاری آن بر یادگیری و راه‌های تقویت این حافظه آموزش داده شود.

از محدودیت‌های این پژوهش بررسی نشدن اثربخشی این قبیل برنامه‌ها در دوره اول ابتدایی برای کاهش مشکلات آن‌ها بود که به محققان پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های خود این مطلب را مدنظر قرار دهند. همچنین به دلیل محدودیت در وجود ابزار امکان بررسی برنامه تقویتی بر پایه ششم میسر نشد. از دیگر محدودیت‌های پژوهش کمبود امکانات و تجهیزات کامپیوتری برای برنامه تقویتی رایانه‌یاری بود؛ این امر سرعت پژوهش را کاهش می‌دهد و ممکن است بر نتایج حاصل تأثیر بگذارد؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود که سایت مدارس و مراکز اختلالات یادگیری به نرم‌افزارهای آموزشی مذکور تجهیز شود تا حداکثر استفاده از چنین برنامه‌هایی صورت گیرد. از دیگر محدودیت‌ها نمونه‌گیری دردسترس بود که تصمیم‌دهی را دچار مشکل می‌کند؛ بنابراین توصیه می‌شود تا حد امکان محققان از نمونه‌گیری تصادفی استفاده کنند. شایان ذکر است که اهمیت دادن به حافظه‌کاری و کنش‌های آن به‌عنوان بعدی اساسی در یادگیری و حتی فراتر از آن در همه جنبه‌های زندگی از مسائلی مهمی است که پیرو چنین تحقیقاتی خود را نشان می‌دهد و باید به آن‌ها توجه بیشتری شود.

۵ نتیجه‌گیری

براساس نتایج پژوهش حاضر ظرفیت حافظه‌کاری به‌طور مستقل بر تکالیف مدرسه و عملکرد ریاضی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین می‌توان گفت که بهبود قابلیت و ظرفیت حافظه‌کاری در دانش‌آموزان با اختلال یادگیری ریاضی، مهارت‌های یادگیری ریاضی آنان را به‌واسطه بیشتر شدن توانایی و ظرفیت حافظه‌کاری افزایش می‌دهد و موجب بهبود عملکرد ریاضی این دانش‌آموزان می‌شود.

۶ تشکر و قدردانی

از دانش‌آموزان عزیز شرکت‌کننده در پژوهش و مسئولان و آموزگاران محترم مدارس و همچنین والدین گرامی ایشان و دیگر عزیزانی که ما را در انجام این تحقیق یاری رساندند، کمال تشکر را داریم.

۷ بیانیه‌ها

این مقاله برگرفته از رساله دکتری در رشته روان‌شناسی تربیتی در

دانشگاه آزاد واحد کرمان است. مجوز اجرای این پژوهش بر گروه مطالعه‌شده از سازمان آموزش و پرورش شهر کرمان با شماره نامه ۱۰/۹۶/۴۵۲/۱ صادر شده است. در این پژوهش رضایت‌نامه کتبی از پدر و مادر و مربیان آزمودنی‌ها دریافت شد. همه شرکت‌کنندگان به‌صورت شفاهی اطلاعاتی درمورد پژوهش دریافت کردند و در صورت تمایل مشارکت کردند. همچنین این اطمینان به آزمودنی‌ها داده شد که تمامی اطلاعات آن‌ها محرمانه خواهد ماند و به‌منظور رعایت حریم خصوصی آن‌ها ثبت نخواهد شد.

تزاحم منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ‌گونه تضاد منافی ندارند.

References

- Gupta PK, Sharma V. Working memory and learning disabilities: A review. *The International Journal of Indian Psychology*. 2017;4(4):110–21. doi: [10.25215/0404.013](https://doi.org/10.25215/0404.013)
- Geary DC. Mathematics and learning disabilities. *Journal of learning disabilities*. 2004;37(1):4–15.
- Zhang H, Chang L, Chen X, Ma L, Zhou R. Working memory updating training improves mathematics performance in middle school students with learning difficulties. *Front Hum Neurosci*. 2018;12:154. doi: [10.3389/fnhum.2018.00154](https://doi.org/10.3389/fnhum.2018.00154)
- van der Sluis S, de Jong PF, van der Leij A. Inhibition and shifting in children with learning deficits in arithmetic and reading. *J Exp Child Psychol*. 2004;87(3):239–66. doi: [10.1016/j.jecp.2003.12.002](https://doi.org/10.1016/j.jecp.2003.12.002)
- Dahlin KIE. Working memory training and the effect on mathematical achievement in children with attention deficits and special needs. *Journal of Education and Learning*. 2013;2(1):118–33. doi: [10.5539/jel.v2n1p118](https://doi.org/10.5539/jel.v2n1p118)
- Witt M. School based working memory training: Preliminary finding of improvement in children's mathematical performance. *Adv Cogn Psychol*. 2011;7:7–15. doi: [10.2478/v10053-008-0083-3](https://doi.org/10.2478/v10053-008-0083-3)
- Honore N, Noël M-P. Can working memory training improve preschoolers' numerical abilities? *Journal of Numerical Cognition*. 2017;3(2):516–39. doi: [10.5964/jnc.v3i2.54](https://doi.org/10.5964/jnc.v3i2.54)
- Cheng D, Xiao Q, Chen Q, Cui J, Zhou X. Dyslexia and dyscalculia are characterized by common visual perception deficits. *Dev Neuropsychol*. 2018;43(6):497–507. doi: [10.1080/87565641.2018.1481068](https://doi.org/10.1080/87565641.2018.1481068)
- Richter KM, Mödden C, Eling P, Hildebrandt H. Working memory training and semantic structuring improves remembering future events, not past events. *Neurorehabil Neural Repair*. 2015;29(1):33–40. doi: [10.1177/1545968314527352](https://doi.org/10.1177/1545968314527352)
- Fahimi M, Arjmandnia AA, Fathabadi J. Investigating efficacy of "Working Memory Training Software" on students working memory. *Health*. 2014;06(16):2236–44. doi: [10.4236/health.2014.616259](https://doi.org/10.4236/health.2014.616259)
- Raven JC. Guide to Using the Coloured Progressive Matrices. Sets A, Ab, and B (London: HK Lewis [CPMöColoured Progressive Matrices: Italian Norms (Florence: OS Organizzazione Speciali)]; 1956.
- Tabrizi M. *Dyscalculia Diagnosis and Treatment*. Tehran: Fararavan Publication; 2010. [Persian]
- Anastasi A. *Psychological Tests*. Baraheni MN. (Persian translator). Tehran: University of Tehran Publication; 1993.
- Rajabi Gh. Normalizing the raven colour progressive matrices test on students of city Ahvaz. *Contemporary Psychology*. 2008;3(1):23–32. [Persian]
- Khodadadi M, Amani H. *Working Memory Test (WMS) Software*. Tehran: Institute for Behavioral and Cognitive Science; 2014. [Persian]
- Klingberg T. Concurrent performance of two working memory tasks: potential mechanisms of interference. *Cerebral Cortex*. 1998;8(7):593–601. <https://doi.org/10.1093/cercor/8.7.593>
- Hamzeloo M, Mashhadi A, Salehi-Fadardi J. The effectiveness of inhibition and working memory training on adhd and comorbid symptoms of prison inmates with adult attention DeficitHyperactivity disorder. *Journal of Clinical Psychology*. 2014;6(1):1–13. [Persian] doi: [10.22075/jcp.2017.2150](https://doi.org/10.22075/jcp.2017.2150)
- Klingberg T, Fernell E, Olesen PJ, Johnson M, Gustafsson P, Dahlström K, et al. Computerized training of working memory in children with ADHD--a randomized, controlled trial. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2005;44(2):177–86. doi: [10.1097/00004583-200502000-00010](https://doi.org/10.1097/00004583-200502000-00010)
- Mashadi A. *Working Memory Training Software*. Tehran: Institute of Cognitive and Behavioral Science; 2010. [Persian]
- Holmes J, Gathercole SE, Dunning DL. Adaptive training leads to sustained enhancement of poor working memory in children. *Dev Sci*. 2009;12(4):F9-15. doi: [10.1111/j.1467-7687.2009.00848.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2009.00848.x)